

надихають на опір. Вони не просто документують війну – вони формують нову національну стратегію. Пісня – не лише культурний феномен, а й ментальний код. Через пісню передається не лише сюжет – передається бачення світу, власне й «український спосіб буття».

Пісенна традиція, закладена в дитинстві через колискові, продовжена у родинних святах, обрядовості, масових святкуваннях, виконує функцію несвідомого, але ефективного впливу на становлення особистості. З пісні починається патріотизм – не як ідеологічне гасло, а як емоційне відчуття причетності до великої родини під назвою «український народ».

У творах сучасних композиторів – Левка Колодуба, Євгена Станковича, Валентина Сильвестрова – народна пісня не лише цитується, а й переосмислюється як цінність. Це не просто стильова цитата – це оновлення глибинного коду, адаптація його до нового контексту.

Сьогодні музичне мистецтво не втрачає зв'язку з фольклором. Навпаки, на тлі гібридної війни і загроз ідентичності фольклор стає джерелом сили, джерелом правди, джерелом віри. І в цьому – величезна державотворча місія митця: продовжити, зберегти, переінтонувати код нації.

Українська народна пісня – це не просто мистецтво. Це форма буття нації. У ній – серце, пам'ять, голос і біль народу. Вона звучала на Січі, в Соловках, на Майдані, в окопах. Вона й сьогодні лунає як символ нескореності, як духовна зброя, як молитва і як заклик. Зберегти пісню – означає зберегти державу.

Отже, українська пісня є основою аудіального коду нації – коду, в якому зашифрована наша історія, сила, єдність і майбутнє. Саме через пісню народ пізнає себе і творить себе у вічному колі пам'яті, спротиву і надії.

Список використаних джерел

1. Макаренко Лідія Петрівна Лев Колодуб: український фольклорний мелос і оркестр: моногр. / Лідія Петрівна Макаренко. Київ: КНУТД, 2025. 184 с.
https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/28587/4/%d0%b7%d0%b0%d0%bc.%202099%20monograf_Makarenko.pdf

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ РЕЛІГІЙНОЇ ЕТИКИ

*Степанова О.А., доктор культурології, професор
Київський національний університет технологій та дизайну*

Ключові слова: релігія, теологія, етика, православна етика, релігійна цінність, релятивна мораль, істина, «соціальна любов».

Православні стверджують, що їх теологія цілісна і завжди була такою, що цілісність переважає над різноманітним, різноманітне не важливе, що

принципового розвитку не існує, а є лише інтенсивне розкриття певних актуальних тем. Насправді, православна теологія різноманітна, як і будь-яка жива теологічна традиція. Православна теологія справді цілісна, це спостерігається в кожному поколінні православних теологів, але ця цілісність дуже динамічна. Це як єдиний шлях, в межах якого є своєрідні коливання, версії і це позитивний момент, оскільки це ознака того, що теологія жива, що немає повторення, а є її відтворення як живої реальності, живої традиції.

Православна етика описує можливість досягнути стану блаженства, щастя й миру в Богові. Долання гріховного стану і духовне зростання відбувається поступово. Богословська й аскетична традиція під впливом філософії християнського платонізму і неоплатонізму виділяє три основних етапи процесу виправлення морального стану людини і досягнення довершеності: духовна практика (праксіс), духовне споглядання (теорія) і обоження (теозис). Початок праксису, тобто морального життя, є віра. Завдяки вірі в Бога, довірі до моральних настанов християнства і завдяки їх виконання людина починає відновлювати образ Божий в собі, вона уподібнюється Богу.

Проблема цінностей є однією з важливих для зрозуміння людини, адже вона є не лише моральною, а й ціннісною істотою. Зрозуміти світогляд, вірування й дії людини можемо лише тоді, коли зрозуміємо її цінності. Саме цінності є основою моралі, права, політики та економічного життя кожного з нас, бо ставлення до добра і зла, влади, до справедливого суспільного устрою і можливості збагачення тісно пов'язане з цінностями. Зрештою, і релігійна позиція є суто ціннісною, оскільки свідчить про вподобання, вірування й авторитети, які постають з релігійних переконань, культури і традицій. Цінності – це те, що люди визнають важливим, тим, що стоїть над усім і до чого треба прагнути, ставитися з повагою, визнанням, шанувати. Цінності являють собою ірраціональну глибину світогляду людини. Вони не піддаються логіці раціонального пізнання і виявляються в особистісних відчуттях добра і зла, симпатії й антипатії, любові й ненависті, дружби і ворожнечі. Людина утворює специфічний аксіосвіт – світ цінностей, значень, ідеалів, уподобань, норм, які визначають сутність її буття. Світ людського буття – це світ цінностей.

Існує особливий тип релігійних цінностей, який має свою природу і структуру. Релігійні цінності відрізняються від нерелігійних. Релігійні цінності є теоцентричними. Вартість речей, подій і явищ у межах релігійних цінностей визначається їх належністю до сфери священного, релігійного авторитету, релігійної свідомості (знання, віра, емоції), релігійних відносин, святинь (культ) та релігійних спільнот. Ієрархія священного є визначальним для ієрархії релігійних цінностей. Релігійні цінності мають суспільний та індивідуальний аспекти. Суспільними (колективістськими) є цінності, прийнятні для всієї релігійної спільноти: спасіння, мир, єдність, спілкування, авторитет тощо. До індивідуальних релігійних цінностей відносять ті, що становлять основу особистісних ідеалів віруючого:

святість, спасіння, чистота. Цінності поділяють на духовні й матеріальні, хоча акцент припадає на духовні. Релігія продукує переважно систему духовних цінностей, серед них можна виділити ідеали (святість, добро, істина, свобода) та духовні цінності матеріального плану – предмети культури (ікони, культ, храми).

У різних релігіях різне ставлення до матеріальних цінностей (економіка, гроші, товар, ринок, знаряддя праці, засоби виробництва тощо). У більшості релігій матеріальні цінності є залежними, похідними від духовних, вони не самоцінні і є засобом для вирішення духовних завдань.

Цінності є значним фактором християнської релігії. Усі положення віри, догмати, уявлення про правду, світ, Бога, людину є ціннісними. У християнстві можна виділити базові цінності, вони, як і норми моралі, поділяються на загальнолюдські і релігійно-теологічні. Універсальними є цінності, які ми визнаємо як люди, релігійні – це ті, які ми визнаємо як віруючі. Християнство позитивно ставиться до широкого набору універсальних цінностей.

Сучасна культура пропагує концепцію абсолютного релятивізму, згідно з якою кожен має право на свою істину. Релятивізм – це вчення про відносність знання й моралі загалом. Завдяки такому підходу розмивається поняття Істини; правда окремих людей видається за істину, виникає можливість поширення соціального релятивізму. При пануванні соціального і правового релятивізму кожен має право на свою думку і на право її втілити, адже «неправильних поглядів немає». Та за реалізацією цього права зникає критерій, за яким можна засудити певну людину за її правопорушення. Отже, християнство бореться за право на істину проти морального, соціального, правового релятивізму, хоча більшість людей сьогодні є стихійними релятивістами. Християнство наполягає, що істина є і вона єдина. У нас є розум, який здатен відкривати принципи буття, визначати, що є добро і зло, справедливість, права людини, злочини. Якщо переважатиме релятивізм, то будь-яка людська цивілізація розсиплеться. Іншим джерелом є християнське вчення. Тобто розум і православне вчення дають змогу боротися за права людини в сучасному світі. Парадокс полягає в тому, що християнство є більш послідовним в обстоюванні ідеалів гуманізму, ніж так зване гуманне суспільство.

Церква завжди має два аспекти у своїй діяльності – духовний і соціальний. Онтологічно Церква – це єдність божественного і культурно-історичного. Містично – «тіло Христове», обожнена людська природа Христа. Соціально Церква – це релігійна інституція, яка виконує певні суспільні функції. Головні завдання і місія Церкви – сотеріологічна, спасительна місія, вона допомагає християнам досягнути Бога. Але на шляху до реалізації цієї мети Церква виконує значну соціокультурну роль. Така особливість християнської Церкви визначає її відмінності від інших релігійних спільнот. Спільним у діяльності християнської Церкви та інших релігійних організацій є те, що вони виконують подвійну функцію: духовну й

суспільну. Відмінність між християнством та іншими релігіями полягає в баченні кожною з них суспільного ідеалу. Для ісламу суспільний ідеал – створення світової ісламської держави або світового об'єднання ісламських країн, в яких було б можливим пряме правління Бога або хоча б основним законом був Шаріат. Для іудаїзму ідеалом суспільного життя – це досягнення такого суспільства, в якому люди підкоряються Закону Бога, а домінуюче місце в управлінні світом посідає обраний Богом народ. Буддизм особливо не переймається досягненням соціального ідеалу, він прагне, щоб у світі за будь-яких суспільних відносин панував мир і злагода. Духовну мету мають більшість релігій. Суспільний ідеал християнства коливається в окремих церквах від радикальної апокаліптики (загибель світу цього і швидке наближення Царства Бога) до ідеалу сучасної християнської Церкви як «цивілізації любові». Перший варіант є маргінальним в контексті історії суспільних уявлень Церкви, він ніколи не мав значного поширення і не відігравав провідної ролі. Насправді, соціально значущим є другий варіант, в якому Церква постає творчим началом історії. Місія Церкви – плекати любов в усіх сферах суспільних відносин.

Держава сприймається лише як механізм безпеки. Формується думка, що силою держави, законами, примусом можна забезпечити необхідний порядок, убезпечити всіх від зла. Таку думку можна знайти й у християнських мислителів. Зокрема, отці східної Церкви та Августин зазначали, що сама по собі держава не може забезпечити кращого життя, адже загальне добро не є чимось очевидним для всіх. У суспільстві ніколи не буде консенсусу, завжди будуть незадоволені, державні мужі хотітимуть більшої влади і змагатимуться між собою. Тобто загального блага і єдиного ідеалу справедливості досягнути неможливо. У державі можна досягти лише порядку і дотримуватися його. Але християнська суть цього підходу має сенс лише тоді, коли визнається авторитет Церкви, коли вона справді виконує свою суспільну функцію. Якщо ж Церква дистанціюється, замикається в собі чи служить державі, тоді така позиція стає суто формальною, законницькою. Вона переважає в більшості країн з нерозвиненими правовими механізмами захисту людини. У країнах з нерозвиненими громадянськими структурами і правосвідомістю складається ситуація, коли державна влада опиняється в руках беззаконних людей і вони запроваджують свій порядок – не для всіх, а порядок для своїх. В історії держав так траплялося часто. Тоді й актуалізується потреба в законі, щоб регулювати відносини з позицій більш сильного. Тому Августин виходить з того, що спільного блага немає і необхідно встановити порядок, з якого виникають державні відносини. Щоправда, у Августина регулятором і гарантом законності державної влади має стати Церква. Але сьогодні таких зовнішніх гарантів немає, а внутрішньо люди не пов'язані релігійними переконаннями, тому вони не захищені від потягу до авторитаризму влади. А оскільки люди ще й не бачать цінностей життя, сім'ї та спільного блага суспільства, то вони бажають сильної влади, яка б

захистила їх. А це створює умови для узурпації влади, державної тиранії та авторитаризму. І немає гарантій, що можновладці в окремих країнах не встановлюватимуть благо для себе та свого оточення, а не для всіх. У такому випадку сама держава і влада можуть перетворитися на зло. Вони нав'язуватимуть закон, виставляючи себе вище нього і тим самим стаючи незаконними.

Інший вихід, вихід парадоксальний, запропонувала Церква: це – створення солідарної етики та перспективи побудови «цивілізації любові». Те, що не є очевидним для розуму, може бути очевидним для серця. Те, що не можливо з юридичної, політичної, соціологічної точки зору, можливо з точки зору духовної. Йдеться про те, що в сучасному світі просто недостатньо порядку і законності, особливо правового порядку. Порядок і законність, які впроваджуються силою влади і примусу, вимагають права, правового суспільства, яке б гарантувало і захищало людину від свавілля влади і закону. Правове суспільство вимагає якихось інших, вищих підстав і гарантій. Такими є суспільна мораль. Вона корегується з традиційним християнським вченням, яке вказує, що суспільство має ніби тіло і душу: тіло – це право, душа – солідарність. Цю схему наводить ще Аристотель, до християнства, її використав Тома Аквінський, а потім і християнські реформатори. Вони зазначали, що юридична система може прописати і права, і обов'язки, але вона не зобов'язує до солідарності, взаємності й любові. Тобто особливим духовним виміром суспільних відносин є солідарне, толерантне ставлення до інших. Вони починаються з особистої взаємності і доходять до міждержавних відносин. Передбачити, нав'язати чи наказати бути солідарним юридичними засобами не можна, але для виживання суспільства це необхідно. Особливість сучасності полягає в тому, що без солідарності неможливе функціонування правової держави. Раніше можна було побудувати суспільство із сильною правовою культурою (Німеччина, США), але тепер цього недостатньо – сьогодні потрібна солідарність. В Україні останніми роками громадяни демонструють солідарність у відносинах, вона й становить фундамент правового суспільства. Коли є солідарність, любов і повага до інших, стають очевидними істини природного закону. Якщо у людини немає жодного уявлення про любов і солідарність, тоді їй не зрозуміло, що таке совість. Істини природного розуму, совісті стають очевидними, коли є солідарність між членами суспільства.

Отже, відома ідея про те, що суспільство можливе лише на основі виключно правових норм, відходить. У наш час солідарність стає основою права, основним ресурсом побудови сучасного суспільства, джерелом совісті. Зазначимо, щоб досягти такої солідарної етики, необхідно відійти від етики закону й обов'язку. У сучасному світі уявлення про гідність, свободу, розумність не пов'язані із всезагальним моральним законом. Сучасна людина не сприймає, коли їй нав'язують певні обов'язки, вона не сприймає й формалізму у цій справі, а діє лише з внутрішнього бажання, зацікавлення. Крім того, вона хоче, щоб по відношенню до неї вчиняли

правильно, вона знає, як правильно, але в неї не вистачає бажання й інтересу самій діяти правильно, немає сили й енергії жити морально. Відповідь на це питання дає папа Бенедикт XVI: цей внутрішній ресурс можна черпати лише з любові. Коли людина любить інших, тоді в неї є сила діяти, жити морально. Бенедикт XVI зазначає, що моральні істини не очевидні, якщо немає очей любові, лише очима любові можна побачити, що є очевидним і як треба жити. Немає очей любові – не бачиш, як треба жити. Така установка на любов і солідарність змінює бачення дійсності: по-перше, істини розуму, до яких раніше доходили шляхом розмірковувань, тепер неможливо збагнути, якщо немає любові; По-друге, людина не зможе реалізувати себе, не зможе виконати суспільно важливі завдання, якщо в неї немає любові. Більш того, умовою самореалізації є реалізація інших. Лише коли працюємо солідарно, досягаємо спільних цілей, тоді самореалізуємося. По-третє, людська солідарність ґрунтується на тому, що людина приймає іншого саме як іншого, досить важливо приймати іншого навіть тоді, коли він на нас не схожий. Приймати іншого не тому, що він такий, як ми, а навіть не дивлячись на те, що він зовсім не такий, як ми. Те ж саме і у відносинах між народами. Папа Бенедикт XVI зазначає, що в сучасному суспільстві існує хвороба – неможливість прийняти іншого. Як наслідок, люди шукають ворога. Це хвороба під назвою ненависть. Якщо не боротися з нею, тоді суспільство перетворюється на концтабір. За такою логікою розвивалися сталінізм, націонал-соціалізм, рашизм.

Європейська цивілізація, навпаки, будується саме на прийнятті іншого як іншого. Не важливо, ким є цей інший – протестантом, католиком, чорношкірим, євреєм, мусульманином – його треба любити, поважати, сприймати, він має права і гідність, може розраховувати на солідарність, якщо він дотримується цих принципів. Таким чином, солідарність, моральне прийняття іншого стає запорукою раціональності, дієвої самореалізації та сучасного європейського життя.

Найкраще цю тему розкриває у своїй творчості французький філософ Е. Левінас. Він побував у концтаборі, втратив багатьох родичів і друзів, пережив знущання, але вижив. Е. Левінас зазначає, що раніше основними предметами філософії були Бог, світ, людина. Нині найбільшою філософською проблемою є те, як витримати зло. Філософія має починатися не з онтології чи гносеології, а з етики. Етика – це перша філософія. Згадуючи про своє перебування в концтаборі, він говорить, як ставився до ворогів. Він прийняв рішення – не треба їх ненавидіти, їх потрібно прийняти як об'єктивну даність, як стихію. Чи можна ставитися до проявів зла як до стихії? Можна, але це буде не християнське ставлення. Бенедикт XVI говорить, що можна ставитися до носіїв зла етично лише тоді, коли любити, не зважаючи на їхню ненависть, з любов'ю вимагати правосуддя, порядку, справедливості. У такій позиції немає ненависті. Найскладнішим і найважливішим є вміння стримувати ненависть. Єдина сила стримати ненависть – це прийняти іншого як іншого з любов'ю.

Людині складно примусити себе змиритися з існуванням кривдника як з необхідністю, а ще складніше прийняти його з причини любові. Досить складно змінити своє ставлення до цього. Не можна перемогти зло злом, інакше скочуємося в хаос, ненависть і ще більше зло. Головна істина християнства полягає в тому, що не можна перемогти зло за допомогою зла. Християнство заперечує принцип «Око за око», а наполягає на тому, що Бог є праведний воздаятель. Якщо навіть керуватися «принципом таліона», то і тоді покарання за злочин має бути відповідним заподіяному злу. Але людина не хоче адекватно відповідати, вона хоче заподіяти більше зло, ніж отримала, щоб помститися, залякати, принизити. Та чи справді достатньо однієї солідарності? Хто оптимістично скаже, що так, той є утопістом, бо не будь-які прояви солідарності захищають нас від зла. Наприклад, констатуючи наростання інформатизації і глобалізації, можна говорити про зростання солідарності, про спілкування і співпрацю між людьми. Але цьому суперечать події в Україні.

Варварство нікуди не зникає – воно в серці людини. Відповідно, зло постійно буде відновлюватись. Ми маємо повномасштабну війну з росією і стоїмо на порозі нових війн, конфліктів, революцій в світі.

Кращим засобом лікування хвороби ізоляціонізму, манії винятковості та віри у свою непогрішність є спілкування. Прийняти іншого як іншого можна лише тоді, коли немає ненависті, коли є любов. Раніше негативні прояви гріха ксенофобії, шовінізму, расизму, націоналізму європейці долали розумом, називаючи їх нерозумними, ірраціональними стихіями життя. А нині настав час, коли неможливо зупинити цю стихію лише силою розуму. Стихію гріха можна зупинити стихією любові. Доля Європи в майбутньому – опинитися в новому варварстві: в ситуації ксенофобії, війн, протистояння, національних конфліктів. Потрібно будувати солідарне суспільство на принципах любові. Християнське вчення про «цивілізацію любові» є вершиною і метою усіх соціальних уявлень. Воно дає можливість обґрунтувати і підтвердити всі засади, принципи й прагнення християнства в земному житті. Оскільки християнство є релігією любові, сам Бог є Любов у своєму ставленні до світу і до людей, оскільки відносини в Трійці є відносинами досконалої любові, то і для суспільства любов має бути важливим принципом, засадою і метою. Але любов у соціальному вимірі має свої особливості, вона не тотожна розумінню любові в Богові, церкві чи між людьми. Суспільна любов бачиться християнством як взаємність, злагода, солідарність, співпраця, мирний спосіб існування, взаєморозуміння, співчуття, милосердя, прощення, толерантність, допомога тощо.

Любов – це єдина сила, яка творить із нас людей і надає можливість суспільству вдосконалюватися, орієнтує його на добро. «Соціальна любов» – антипод егоїзму й індивідуалізму, які руйнують суспільство, стають причинами конфліктів, воєн. Натомість любов єднає людей, робить їх здатними до взаємного і солідарного розвитку. Поняття «цивілізація любові» не варто розуміти як певний світовий порядок чи устрій. Воно не є

конкретною «зоною впливу» християнства у світі чи релігійно-політичним проектом. Цивілізація любові означає рівень і спрямованість розвитку будь-якого суспільства, коли воно ставить взаємини толерантності, співпраці, співчуття та солідарності в основу всіх соціально-економічних і політичних відносин. Християнство не будує царство Боже на землі, яке насправді є есхатологічною перспективою. Ідеться про активне сприяння розвитку цивілізованості і культурності між людьми, засадами яких є любов. Лише стосунки любові можуть зупинити потяг людської цивілізації, що стрімко несеться до безодні кінця світу.

Список використаних джерел

1. Баумейстер А. Буття і благо. Вінниця : Т. П. Барановська, 2014. 418 с.
2. Ас-Сірджані Рагіб. Моральність та цінності в ісламській цивілізації. Пер. EUROPEAN ISLAMIC RESEARCH CENTER (EIRC) & Андрій Шистеров 137 с. URL: https://d1.islamhouse.com/data/uk/ih_books/single/uk_Ethics_and_values_in_Islamic_civilization.pdf
3. Біблія і мораль. Біблійні корені дій християнина / Пер. з італ. І. Цмоканич, О. Демко, Т. Окіс, О. Бодак. Львів: Свічадо, 2012. 200 с.
4. Гільдебранд Д. фон. Етика. Львів : Вид-во УКУ, 2002. 445 с.
5. Компендіум соціальної доктрини Церкви. Київ : Кайрос, 2008. 546 с.
6. Кондратьєва І.В. Релігійні цінності та права людини: особливості кореляції. Софія. К., 2020. Вип. 1 (15). С.17-20
7. Маринович М. Українська ідея і християнство або Коли гарцюють кольорові коні Апокаліпсису. Київ : Дух і літера, 2003. 548 с.
8. Пінкерс С. Джерела християнської моралі: її метод, зміст та історія / комент., прим., бібліогр. мат-ли, наук. ред. О. Хома, Е. Чухрай; пер. з фр.: О. Панич та ін. Київ : Дух і літера, 2013. 605 с.
9. Янарас Х. Свобода етосу / пер. з англ. В. Верлока. Київ : Дух і літера, 2003. 268 с.
10. Lévinas, E. Inaczej niż być czyli poza istotą. (P. Mrówczyński, Przek.). Warszawa: Fundacja Aletheia. (2000).